

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

12. Sayı

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-ERZURUM, 1995

EŞ'ÂRİLER İLE MÂTÜRİDİLER ARASINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIKLARI

Prof. Dr.Emrullah YÜKSEL

Sayı 11'den devam

10- Allah'ın Va'idinden Dönmesi (Hulf), Caiz midir? Değil midir?

Va'd: Bir insana söz vermek, Va'id ise, ona zarar verici bir şeyle korkutmak anlamındadır. Kur'an-ı Kerim'de, Allah'ın emirlerini yerine getiren mü'minleri, cennetle müjdeleyen ayetler vardır. Bunlar Allah'ın Va'd (sözverme)leridir. Aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın emrini yapmayanları da azâb ve ceennemle korkutan ayetler vardır. Bunlar da Allah'ın Va'id (korkutma)leridir. Her iki çeşit ayet-i kerimeler, Allah kelâmıdır.

Va'd:

Allah Teâlâ, müminleri cennetle ve sevapla mükâfaatlandıracağına dair söz vermiştir. O, şer'an sözünden dönmez. Bu O'nun şu ayetleriyle kesin olan bir husustur:

"Bu vaif Allah'ın Va'didir. Hak Teâlâ Va'dinden asla caymaz." (XXX/6); "إن الله لا يخلف الميعاد" Muhakkak ki Allah, Va'dinden asla dönmez!" (III/10). Müfessirlerin beyanına göre, eğer Allah Teâlâ, Va'd ettiğini vermekten dönecek (cayacak) olursa, yalancılık, akılsızlık (sefeh), verdiği sözü yerine getirmemek (hulf) ve eksiklik (naks) lâzım gelir. Oysa, bu gibi hususlardan her biri Allah hakkında düşünülmesi imkânsız (mahâl)dir. Bu konuda, Eş'âriler ve Mâtüridiler, birleşmişler (müttefik)dir.

Va'id:

Allah Teâlâ, Kur'an-ı Kerim'de kâfirleri ve asileri cezalandıracağını ve onları cehenneme sokacağını Va'id etmiştir. İşte bu Va'id konusunda Eş'âriler ile Mâtüridiler, görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Eş'ariler, Allah Teâlâ'nın günah işleyeni cezalandırması, cehenneme atması caiz olduğu gibi, onu afvetmesi ve cezalandırmaması da caizdir, görüşündedirler. Bu görüşlerine şu ayetleri delil olarak ileri sürmektedirler: "إن الله يغفر الذنوب جميعا" "Hak Teâlâ bütün kusurları bağışlar." (XXXIX/53); Hz. İsa'nın lisanından da Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: "إن تعذبهم فإنهم عبادك و إن تغفر لهم

فإنك أنت العزيز الحكيم "Onlara azap edersen, Senin kullarıdır. Onları yargılırsan, aziz Sensin, hakim Sensin." (V/121). Hz. İsa, günahların afvının şer'an caiz olduğunu bilmeseydi, elbette böyle demezdi. Eş'ariler, bu konuda küfür ve şirk (Allah'a ortak koşmak)ten başka olan günahları Allah'ın afvedeceğine dair ayetleri de tezlerini teyid için delil getirirler: "إن الذين كفروا وظلموا لم يكن الله ليغفر لهم

ولا ليهديهم طريقا" "Onlar ki inkâr ederek kâfir oldular ve zulmettiler, Allah onları asla affetmez ve onları yola iletmez." (IV/167); "Hiç şüphe yok ki Allah kendisine şirk koşmayı afvetmez. Bundan başka, dilediği kimselerin günahlarını bağışlar." (IV/48).

Eş'arilere göre, Va'd, kulların Allah'tan alacağı haktır. Çünkü Allah, kulları için, "Onlar şunu işledikleri zaman, onlara şöyle şöyle mükâfaat vereceğini" garanti etmiştir. Va'id ise Allah'ın kullarından alacağı haktır. O, isterse afveder. İsterse alır. Onlar, Allah'ın azâb etmesinin âsiye Va'dedilen bir adâlet ve onu afvetmenin Allah'a ait olduğuna, böylece Va'idinden dönmenin bir eksiklik sayılmayacağına inanırlar. Aynı şekilde bunun yalancılık değil, kerem (ihşan), hatta öğünülecek bir husus olduğunu kabul ederler. Meselâ bir kimse, "filâni cezalandıracağım" dedi.

"Onun niyeti, isterse cezalandırır." demektir. Yoksa cezalandırmadığında, yalancı olmaz, çünkü o, onu cezalandırmayı istememiştir.

Akıl sahipleri (ukalâ), Va'dden dönmeyi eksiklik sayarken, Va'idden dönmeyi kerem (ihşân) saymışlardır. Allah Teâlâ, her türlü kemâl sıfatlarıyla muttasıf olduğundan Va'dinden dönmesi caiz olmadığı halde, Va'idinden dönmesi caizdir.

İmam el-Haremeyn el-Cüveynî, bu hususta el-İrşâdında, "Sevâb da kararlaştırılıp belirlenmiş bir hak değil, cezada kesdirilip atılmış bir

şey değildir. Sevâb, Allah'dan bir ihsân (fadl)dır. Cezâ da aynı şekilde vacip değil, hakikatte Allah'ın bir adâletidir. Allah'ın sevapla ilgili Va'dettiği veya ceza ile ilgili korkuttuğu, böylece sözü, haktır ve Onun Va'di doğrudur." demektedir.

Gazzâlî de el-İktisâd'ında şöyle der: "Bütün kâfirleri affetmesi ve bütün mü'minleri de cezalandırması, O'nun için bir şey ifade etmez. Bu, O'nun nefsinde imkânsız olmadığı gibi, ilâhî sıfatlarından her hangi bir sıfata da aykırı düşmez."

Şu halde Eş'arîlere göre, Allah Teâlâ, mü'mine itaatından dolayı sevâp (mükâfaat) verirse, bu O'nun üzerine vacip değil, ihsânî (fazl) ileidir. Eğer âsiyi günahından dolayı cezalandırırsa, bu da O'nun adâletinden ötürüdür. Hiç bir kimsenin Allah üzerinde hakkı yoktur. Her şey O'nun mülkü (malı)dür, onda istediği gibi tasarrufta bulunur.

Hanefî-Mâtürîdilere göre, Allah'ın Va'dinden dönmesi imkânsız olduğu gibi Va'idinden dönmesi de doğru değildir. Çünkü Allah'ın Va'idinden dönmesi, "Sözünü değiştirmek" anlamına gelir ki bu da doğru olamaz. Çünkü Cenab-ı Hak, ما يبدل القول لدى وما انا بظلام للمبيد "Nezdimizde söz değişmez. Kullara asla zulmedici değilim." (L/29) buyurmaktadır. Öyleyse Allah Teâlâ'nın haberlerini yalandan korumak için Va'dinin gerçekleşmesi gerektiği gibi Va'idinin de gerçekleşmesi gerekir. Zira O'nun haberinin yalandan uzak olduğunda icmâ' vardır. Binaenaleyh büyük günah işleyenin, şu ayeti kerimeler gereğince, cezasını bulması lâzımdır:

و أن ليس للإنسان إلا ما سعى . وأن سعيه سوف يرى . ثم يجزيه الجزاء الأوفى .
 "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur. Çalışması da mutlaka görülecektir. Sonra çalışmasına göre tastamam karşılığını görecektir."(LIII/39)

و نضع الموازين القسط ليوم القيامة فلا تظلم نفس شيئا و إن كان مثقال حبة من خردل
 اتينا بها وكفى بنا حاسبين "Kıyamet günü adâlet terazilerini kuracağız. Hiç bir kimse bir şeycikte haksızlığa uğramıyacaktır. Hardal tanesi ağırlığında olsa da onu hesaba katacağız. Bizim hesap görmekliğimiz elverir." (XXI/47); "Dilediğini rahmetine: " يدخل من يشاء في رحمته والظالمين "

alır. Zalimlere gelince onlara acıklı azap hazırladı." (LXXVI/31). Ayette Allah, dilediğine rahmet kılmasına mukabil, zalimleri büyük günah işleyen zalim olarak Rahmetine ehil olmadıkları mesabesine koymuştur.

Mâtürîdiler, Eş'arîlerin ileri sürdüğü delillere karşı cevap olarak, yukarıda zikredilenlerin dışında şu ayetleri de zikretmişlerdir: "Bir mü'mini kasden öldürmenin cezası Cehennemde ebedî olarak kalmaktır." (IV/92); "Her kim fenalık yaparsa, onun cezasını bulur." (IV/122); "Bugün herkes ne kazandıysa ona göre ceza görür. Bu gün asla haksızlık yoktur." (XL/17); "...kim zerre ağırlığınca şer işlerse onu görür." (XCIX/7).

Mu'tezile'ye göre Allah Teâlâ'nın Va'di ve Va'idi haktır, asla değişmez. O, Va'dinden de Va'idinden de dönmez. Allah itaat edene mükâfaat vermez, âsiyi de cezalandırmaz ise, bu durumda adâlet yerine gelmemiş olur. Bu yüzden itaat edene sevab, âsiye de ceza vermesi, Allah üzerine vaciptir. Mu'tezile bu görüşlerini şu ayetlere dayandırmaktadırlar. "Allah, O Va'dinde asla hulfetmez." (III/9); Va'dinden de asla dönmezsün." (III/193); (XIII/33; (XXII/47); (XXX/6); (XXXIX/20); "Kim bir zerre ağırlığınca hayır işlerse onu görür, kim zerre ağırlığınca şer işlerse onu görür." (XCIX/7).

Ehl-i Sünnetin genel kanaatinin şöyle olduğunu söyleyebiliriz. Allah Teâlâ üzerine hiçbir şey vacip değildir. Şu ayet-i kerîmeye göre küfrün dışındaki günahları, Allah'ın afvedebileceğidir: "Hiç şüphe yok ki Allah kendisine şirk koşmayı afvetmez. Bundan başka, dilediği kimselerin günahlarını bağışlar." (IV/48).¹

¹Abdul-Cebbâr, Şerhu'l-Usûl'l-Hamse, s. 611 vd.; et-Taftazânî, II, 165 vd.; İmam Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, Ehl-i Sünnet Akaidi, Terc.: Doç. Dr. Şerafeddin Gölcük, s. 186-188,327; S. S. el-Cürçânî, Şerhu'l-Mevâkıf, II, 584 vd.; Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risalesi, Hazırlayan Dr. Ahmet Salm Kılavuz, s. 74 vd.; Abdul-Hakîm b. Şemsiddin Siyalkûtî, Haşiyetu Siyalkûtî 'alâ'l-Hayâlî, s. 292 vd.; Şemsud-Din b. Mahmûd b. Abdi'r-Rahman, el-İsfahânî, Matâli'ul-Enzâr, s. 450 vd.; el-Mâtürîdî, K. et-Tevhid, S. 329 vd.; 365 vd.; Va'd ve va'id konusunda istifade edilen eserler: Seyhzâde, Abdurrahman b. Ali, Nazmu'l-Ferâid, s. 28-30; Ebû Uzbe, er-Ravzatul Behiyye, s. 32-34; el-Lekâni, Abdüsselâm b. İbrahim, Şerhu Cevhereti't-Tevhid, Tahkik eden, Muhammed Muhyuddin Abdulhamid, s. 144-146; Muhammed Ahmed el-'Adevî, eş-Şerhu'l-Cedid li Cevhereti't-Tevhid, s. 147-49.